

1. Поняття, предмет та сторони договору факторингу

1. Договір, який слід розглядати як фінансування під відступлення права грошової вимоги, належить до цивільно-правових договорів, які є новими у ЦК. Оскільки в цьому договорі фінансування здійснюється із залученням механізму передачі права вимоги кредитора, до цих відносин можуть субсидіарно застосовуватися і норми гл.47 ЦК, що містять загальні положення про заміну кредитора.

Поняття договору факторингу закріплено у ст.1077 ЦК. Договір факторингу є одним з цивільно-правових договорів, за яким можуть передаватися права вимоги кредитора (здійснюватися заміна кредитора в зобов'язанні).

Характерною особливістю договору факторингу є насамперед наявність у договорі двох спеціальних суб'єктів — фактора, яким, як правило, виступає банк або інша фінансова установа, та клієнта — суб'єкта підприємницької діяльності. Крім того, факторинг становить регулярно здійснювану операцію, за якою на фактора покладаються певні додаткові обов'язки. Зокрема, Конвенція УНІДРУА про міжнародні факторні операції до таких додаткових обов'язків фактора відносить фінансування клієнта, ведення його рахунків за зобов'язальними вимогами, пред'явлення до оплати дебіторських заборгованостей, захист від неплатоспроможності дебіторів. Вбачається, що виконання таких функцій може бути покладено на фактора, як це передбачено ч.2 ст.1077 ЦК.

Законодавець закріплює можливість передачі факторові вимог з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором. У такому випадку договір факторингу слід розглядати як забезпечувальне зобов'язання, а відтак, до нього мають застосовуватися загальні положення про забезпечення виконання зобов'язань, передбачені ст.548 ЦК.

2. Предметом договору факторингу може бути як передача факторові права вимоги клієнта до третьої особи (боржника) в обмін на надання клієнтові кредиту (грошових

коштів), так і відступлення клієнтом своєї вимоги в забезпечення виконання його зобов'язань перед фактором. Предметом договору факторингу може бути одна або кілька вимог (ст.1078 ЦК).

Договір факторингу може передбачати передачу грошових коштів фактором (реальний договір факторингу) або зобов'язання фактора передати грошові кошти в майбутньому (консенсуальний Договір факторингу).

Майбутня вимога переходить (вважається переданою) до фактора з дня виникнення права вимоги клієнта до боржника. Днем виникнення права вимоги є день виникнення зобов'язальних відносин між клієнтом та боржником (зокрема день укладення договору). Якщо відступлення вимоги зумовлене певної подією, за таким Договором право вимоги переходить з моменту настання цієї події.

Так, зокрема, відступлення права вимоги за договором факторингу може здійснюватися як забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором. У такому договорі перехід права вимоги до фактора зумовлюється, як правило, невиконанням клієнтом своїх зобов'язань (умовна цесія).

Момент виникнення зобов'язальних відносин слід відрізняти від моменту настання терміну виконання зобов'язання.

3. Стаття 1079 ЦК встановлює особливі вимоги до суб'єктного складу договору факторингу. Насамперед вона встановлює, що сторонами договору факторингу є виключно фактор та клієнт. Боржник, тобто особа, право вимоги до якої відступається, не належить до складу учасників цього договору.

Клієнтом у договорі факторингу може бути фізична або юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності.

Згідно з п.11 ст.4 Закону про фінансові послуги факторинг віднесено до фінансових послуг. Відповідно до ст.5 цього Закону фінансові послуги надаються фінансовими

установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності. Виключне право або ші обмеження щодо надання окремих фінансових послуг, у т числі факторингу, встановлюються законами про діяльність від повідної фінансової установи та нормативно-правовими актам державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг.

Відповідно до п.6 ч.2 ст.47 Закону про банки факторинг віднесено до банківських операцій. Водночас факторинг не належні до банківських операцій, які можуть здійснюватися на підставі ліцензії.

Таким чином, факторингові операції можуть здійснюватись банками та іншими фінансовими установами, а також фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності, при чому ліцензія на здійснення таких операцій не вимагається.

4. Договір факторингу є дійсним незалежно від наявності домовленості між клієнтом та боржником про заборону відступлення права грошової вимоги або його обмеження.

У цьому разі клієнт не звільняється від зобов'язань або відповідальності перед боржником у зв'язку із порушенням клієнтом умови про заборону або обмеження відступлення права грошової вимоги (ст.1080 ЦК).

У цій статті встановлюється ше одна особливість відступлення вимог за договором факторингу, яка продиктована інтересами комерційного обороту. Так, клієнт наділяється правом відступити вимогу и у тих випадках, коли відступлення вимоги заборонено чи обмежено умовами договору між клієнтом і третьою особою (боржником). Відступлення такої вимоги за договором факторингу не спричиняє його недійсності.

Водночас з мстою захисту інтересів третьої особи, які порушуються таким відступленням, клієнт несе відповідальність перед боржником за порушення договірної умови, тобто має відшкодувати збитки боржника, спричинені відступленням вимоги. Вбачається, що клієнт має право передбачати в договорі факторингу обов'язок фактора відшкодувати клієнту суму, сплачену останнім на користь боржника.

Право клієнта відступити вимогу всупереч умовам договору не поширюється на випадки, коли заборона відступлення права вимоги встановлена законом, зокрема за договором факторингу, так само як і за договором купівлі-продажу права вимоги неможливо відступити права вимоги, нерозривно пов'язані з особою кредитора (СТ.515ЦК).

2. Зміст факторингового зобов'язання та його виконання

1. Відповідно до СТ.1082 ЦК боржник зобов'язаний здійснити платіж факторові за умови, що він одержав від клієнта або фактора письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові, і в цьому повідомленні визначена грошова вимога, яка підлягає виконанню, а також названий фактор, якому має бути здійснений платіж.

Боржник має право вимагати від фактора надання йому в розумний строк доказів того, що відступлення права грошової вимоги факторові справді мало місце. Якщо фактор не виконає цього обов'язку, боржник має право здійснити платіж клієнтові на виконання свого обов'язку перед ним.

Виконання боржником грошової вимоги факторові звільняє боржника від його обов'язку перед клієнтом.

Відступлення вимоги, у тому числі за договором факторингу, не повинно погіршувати становища боржника у зобов'язанні. У ч. 1 ст.1082 ЦК закріплено обов'язок сторін договору факторингу (клієнта та (або) фактора) письмово повідомити боржника про здійснене відступлення вимоги.

Крім того, законодавець встановлює додаткові вимоги до такого повідомлення. В ньому має бути індивідуалізована відступлена вимога, а також зазначений фактор, якому повинно бути здійснено платіж. Вбачається, що в повідомленні слід також зазначити банківські реквізити фактора, на які мають бути перераховані грошові кошти на виконання відступленої вимоги.

Згідно із ст.603 ЦК у разі якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора, зарахування проводиться за умови, що вимога виникла на підставі, що існувала на момент пред'явлення боржникові вимоги новим кредитором або, якщо боржник виконав свій обов'язок до пред'явлення йому вимоги новим кредитором — на момент його виконання.

Оскільки відступлення права вимоги за договором факторингу здійснюється без отримання згоди боржника, а інколи і проти його волі, визначеної у договорі з клієнтом (ст.1080 ЦК), боржник вправі вимагати від фактора надання доказів заміни кредитора.

Якщо всупереч вимогам боржника фактор не надасть таких доказів, боржник має право виконати зобов'язання (здійснити платіж) клієнтові, причому таке виконання зобов'язання буде визнано належним виконанням, яке припиняє зобов'язання. Негативні наслідки платежу клієнтові у такому випадку має бути покладено на фактора.

Виконання боржником, якого було повідомлено про відступлення права вимоги факторові та якому було надано відповідні докази, звільняє його від обов'язку перед клієнтом (припиняє зобов'язання належним виконанням).

У тому випадку, якщо боржник без достатніх правових підстав всупереч принципу добросовісності виконав зобов'язання третій особі, яку він вважав фактором, таке виконання не припиняє зобов'язання боржника перед клієнтом. Така ситуація може виникнути, коли вимога відступається факторові під відкладальною умовою на забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором зокрема коли боржник здійснив платіж факторові незалежно ви виконання клієнтом свого зобов'язання факторові.

Вбачається, що за таких умов боржник повинен виконати зобов'язання клієнту. Виконане боржником на користь третьої особи може бути стягнуто з неї як отримане без достатніх правових підстав за позовом боржника до цієї особи.

2. Стаття 1081 ЦК встановлює загальне правило про відповідальність клієнта виключно

за дійсність вимоги, право якої відступається. Водночас законодавець зменшив обсяги відповідальності клієнта за відступлення недійсної вимоги шляхом визначення поняття "дійсної вимоги". Відповідно до ч.2 ст. 1081 ЦК вимога є дійсною, якщо клієнт мав право її відступити (тобто клієнт є належним кредитором) і якщо в момент відступлення цієї вимоги йому не були відомі обставини, внаслідок яких боржник має право не виконувати вимогу.

Таким чином, ризик невиконання боржником свого зобов'язання перед новим кредитором (фактором) внаслідок обставин, які не були відомі клієнту (у тому числі обставин, які спричиняють недійсність вимоги), законодавець поклав саме на фактора. Крім того, законодавець поклав на фактора ризики, пов'язані з невиконанням боржником свого зобов'язання. Винятки з цього правила можуть встановлюватися договором факторингу або іншим правочином між фактором і клієнтом, зокрема правочином про поруку або майнову поруку, коли клієнт поручається за боржника.

3. Диспозитивна заборона наступного відступлення фактором права вимоги третій особі (ст.1083) тісно пов'язана із закріпленою в ст.1080 ЦК недійсністю заборони відступлення права вимоги. Враховуючи те, що клієнт повинен компенсувати боржнику його збитки, що виникли внаслідок порушення умови договору про заборону відступлення права вимоги, а також те, що розмір таких збитків може бути збільшений у зв'язку із наступним відступленням цієї вимоги, законодавець заборонив факторові здійснювати наступне відступлення вимог, отриманих за договором факторингу.

Клієнтові надано право дозволити факторові наступне відступлення вимоги, про що повинно бути прямо зазначено у договорі факторингу. У цьому випадку наступне відступлення вимоги здійснюється за правилами коментованої глави, якими встановлено спеціальні вимоги до суб'єктного складу договору факторингу, особливості взаємовідносин між його сторонами, їх правовий статус тощо.

4. У ст. 1084 ЦК законодавець встановив обсяг прав на одержані фактором від боржника кошти на виконання вимоги, відступленої клієнтом за договором факторингу.

У тому випадку, коли фактор набув право вимоги за договором факторингу через надання відповідного фінансування клієнтові, фактор має право на усі суми, одержані від боржника. Аналогічним чином має визначатися і обсяг прав фактора на одержані від боржника суми, якщо вимога передана клієнтом як відступне (ст.600 ЦК).

Доля вимоги, переданої за договором факторингу з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, аналогічна долі майна, яке передається у заставу — фактор має право отримати задоволення за рахунок одержаного за такою вимогою. При цьому факт переходу вимоги до фактора не припиняє забезпеченого зобов'язання — після одержання відповідних сум від боржника фактор має надати клієнтові звіт і передати йому суму, що перевищує забезпечене у такий спосіб зобов'язання. Якщо одержаної від боржника сума недостатньо для погашення забезпеченого зобов'язання, клієнт повинен сплатити факторові залишок боргу.

5. Відповідно до ст.1085 ЦК регулюються зустрічні вимоги боржника. Якщо фактор пред'явив боржнику вимогу здійснити платіж, боржник має право пред'явити до заліку свої грошові вимоги, що ґрунтуються на договорі боржника з клієнтом, які виникли у боржника до моменту, коли він одержав повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові.

Це правило кореспондується із ст.603 ЦК, згідно з якою у разі заміни кредитора боржникові надано право пред'явити проти вимоги нового кредитора свою зустрічну вимогу до первісного кредитора, при цьому зарахування (залік) проводиться, якщо вимога виникла на підставі, що існувала на момент одержання боржником письмового повідомлення про заміну кредитора, і строк вимоги настав до його одержання або цей строк не встановлений чи визначений моментом пред'явлення вимоги.

Відповідно боржникові надається можливість пред'явити до зарахування факторові зустрічну вимогу до клієнта у разі відступлення останнім майбутніх вимог. Оскільки термін виконання такої майбутньої вимоги не настав, клієнт не може вимагати від боржника виконання, а відтак, боржник не в змозі пред'явити клієнтові до зарахування свої зустрічні вимоги. Навіть якщо після відступлення майбутньої вимоги факторові, але до настання терміну її виконання боржник буде належним чином повідомлений про відступлення такої вимоги, у боржника залишається можливість пред'явити до зарахування свої вимоги до клієнта.

Боржник не може пред'явити факторові вимоги до клієнта у зв'язку з порушенням ним умови про заборону або обмеження відступлення права грошової вимоги.

6. В інтересах комерційного обігу законодавець закріпив положення про те, що у разі порушення клієнтом своїх обов'язків за Договором, укладеним з боржником, боржник не має права вимагати від фактора повернення сум, які вже сплачені останньому в зв'язку із заміною кредитора за договором факторингу, якщо боржник має право одержати ці суми безпосередньо від клієнта (ст.1086 ЦК).

Вбачається, що дія цієї норми поширюється на випадки, коли порушення клієнтом умов договору є підставою для його одностороннього розірвання боржником. Якщо клієнтові було відомо про можливість такого розірвання до моменту передачі вимоги факторові та отриманні фактором від боржника кошти повернені останньому, клієнт несе відповідальність перед фактором за передачу йому такої вимоги, яка на підставі ст.1081 ЦК не є дійсною.

Боржник, якому надана правова можливість одержати безпосередньо від клієнта суми, сплачені факторові, за певних умов має право вимагати повернення цих сум фактором. До таких умов законодавцем віднесено, зокрема, випадки, коли фактор не виконав свого зобов'язання щодо фінансування клієнта або якщо фактор передав клієнтові грошові кошти, знаючи про порушення клієнтом зобов'язання перед боржником.